

אין גרעונו מחול מאחר שעבד עברי גופו קנוי.

תוספות מדייקים מדברי הגמרא: מבואר בגמרא שהטעם לכך שאין מחילה מועילה בעבד היינו משום שגופו קנוי, אבל אם לא היה גופו קנוי, היתה מחילה מועלת [מועילה] בו אפילו בדיבור בלבד בלא קנין שטר.

ויש לדקדק [להוכיח] מכאן דמחילה לא בעי קנין.

כלומר, מלזה המוחל ללוה על ממון שהוא חייב לו, המחילה חלה אף בלא שהלוה עשה קנין. שהרי בגמרא מוכח שלולא שהיה גופו של העבד קנוי, היתה המחילה מועילה בו אפילו בלא קנין. (568)

אך התוספות דוחים את הראיה זאת:

ומיהו, אמנם יש לדחות זאת, ולומר שבענין חוב ממון מחילה אינה מועילה אלא על ידי קנין, ובכל זאת בעבד עברי אילו גופו לא היה קנוי היתה המחילה מועילה בו בלא קנין שטר, **דכיון שהוא [העבד] מוחזק בגופו, אין לך קנין גדול מזה.** (569) (570)

מיתה שמוציאה מרשות אב אינו דין שמוציאה מרשות אדון

ריש לקיש מוכיח שמיתת האב מוציאה את האמה מרשות האדון מקל וחומר: סימנים אינם מוציאים את האמה מרשות האב ובכל זאת הם מוציאים מרשות האדון. ואם כן מיתת האב שמוציאה מרשות האב וכי אינו דין שתוציא מרשות האדון?!

ומקשים התוספות: **ואם תאמר: חופה תוכיח שלא כל יציאה שמוציאה מרשות האב מוציאה גם מרשות האדון:**

ונמצא, שבשבועה עצמה אין נשבעים אלא על טענת מטלטלין, ואילו בגלגול שבועה נשבעין אף על העבדים.

עד כאן דברי הגמרא להלן כח א. (566)

ומבואר מדברי הגמרא שם, שרבי סובר להלכה, שעבד עברי גופו קנוי. ואם כן חוזרת הקושיא האיך רבא יכול לפסוק כך? הרי במשנתנו לא שנינו שעבד עברי נקנה בשטר, ומשמע שמשנתנו סוברת שעבד עברי אין גופו קנוי!

ומכח קושיא זו התוספות חוזרים בהם ממה שהניחו לעיל שמשנתנו סוברת שעבד עברי אין גופו קנוי:

ויש לומר, דמתניתין נמי סברה דגופו של עבד עברי קנוי, ואין מחילה מועילה בו, וצריך לשחררו בשטר.

ואם כן, רבא שאמר "עבד עברי גופו קנוי", אינו חולק על משנתנו.

אך לפי זה קשה: מאחר שאף משנתנו סוברת שעבד עברי גופו קנוי, אם כן, מדוע לא שנינו במשנתנו שעבד עברי נקנה בשטר?

וכדי לתרץ קושיא זו אומרים התוספות:

והא דלא חשיב שטר, והטעם לכך שהתנא לא שנה במשנתנו שעבד יוצא בשטר, זהו משום דהתנא דמתניתין לא מחשיב אלא את היציאות שהם בעל כרחו של האדון, דהיינו שנים יובל וגרעון כסף.

אבל שטר, אינו מוציא את העבד לחרות אלא מדעתו של האדון. (567)

והרב שמחל על גרעונו

569. והרי זה כקנין "חצר" או "יד". [מה שבידו של האדם נקנה לו בקנין יד].

אבל קשה: כשם שהעבד מוחזק בגופו, כך כל לזה מוחזק בגופו ובממונו וכשהמלוה מוחל לו על החוב יקנה אותו בקנין חצר! ומדוע מחילה צריכה קנין?

ובאמת תוספות הרא"ש והראשונים הוכיחו מסוגייתנו שמחילה אינה צריכה קנין ולא הביאו את דחית התוספות. ובהסבר שיטת תוספות התקשו האחרונים [עיין אילת השחר, מנחת יהודה, שיעורי רבי שמואל, ועוד].

570. אם נאמר כדחיית תוספות שמחילה תועיל בקנין. שהרי תוספות הסבירו לעיל [בד"ה לימא] שהגמרא הקשתה שאת אותו לשון הכתוב בשטר יאמר בעל פה. ולא יזוה צורך כתב זאת בשטר. ואם נאמר שמחילה צריכה קנין, אם כן יש צורך לכתוב שטר כדי שלא יצטרך לעשות קנין, [על פי תוספות סנהדרין ו א ד"ה צריכה קנין. ומהר"ם שם. ועיין תוספות בבא מציעא קיב א ד"ה חוזר].

566. הגמרא שם ממשיכה ומבארת את החידוש שבדברי רבא, ותוספות הביאו רק את דברי הגמרא השייכים לענייננו.

567. והתנא של הברייתא בא להוסיף על דברי משנתנו ולא לחלוק עליה. תוספות הרא"ש.

ולפי זה מיושב מדוע לא שנינו בברייתא שש יובל, והיינו מפני שהברייתא נשנתה כתוספת לדברי המשנה.

[והטעם לכך ששנינו בברייתא "בכסף" למרות שכבר שנו זאת במשנה, היינו מפני שהברייתא מוסיפה ומבארת שמה ששנינו במשנתנו "בכסף" אין צריך כסף ממש, אלא אף שזה כסף הוא בכלל זה].

568. ואין לומר שכונת הגמרא שמחילה תועיל בקנין. שהרי תוספות הסבירו לעיל [בד"ה לימא] שהגמרא הקשתה שאת אותו לשון הכתוב בשטר יאמר בעל פה. ולא יזוה צורך כתב זאת בשטר. ואם נאמר שמחילה צריכה קנין, אם כן יש צורך לכתוב שטר כדי שלא יצטרך לעשות קנין, [על פי תוספות סנהדרין ו א ד"ה צריכה קנין. ומהר"ם שם. ועיין תוספות בבא מציעא קיב א ד"ה חוזר].

ורב ששת טען שאם מיתת האב מוציאה, מדוע לא שנינו גם את מיתת האב? ואין לומר ש"תנא ושייר", שהרי "ארבעה" שנינו!

והתוספות מבארים מה היא טענתו של רב ששת שאין לומר "תנא ושייר", שהרי "ארבעה" שנינו:

בפשטות, טענת רב ששת היא, שכל מקום שהתנא שונה מנין הרי זה כאילו שנינו שאין כאן שום שיור, כגון: "ארבעה מעניקים להם" – ולא חמשה או יותר.

אך התוספות מפרשים את טענת רב ששת בדרך אחרת, ולהלן הם מבארים מדוע אין לפרש כפי שפרשנו:

ומבארים התוספות: רב ששת אינו מדייק ממה ששנינו "ארבעה מעניקים להם" שאין מעניקים לחמשה או יותר, מפני שאין הכרח בדבר, ויתכן שהתנא ימנה "ארבעה", למרות שיש יותר מכך.

אלא נראה, דדייק מהא דקתני ממה ששנינו בסוף דברי רבי שמעון: "ואי אתה יכול לומר שיש ארבעה באחד מהם".

דמלשון זו משמע, דנחית לפרושי כולו, שרבי שמעון חיזר לפרש את כל האופנים השייכים באיש ובאשה בפני עצמם, ומכאן שאי אפשר למצוא ארבעה באחד מהם כלל.

ואם נאמר שמיתת האב מוציאה את האמה מרשות האדון, נמצא שיש ארבעה באמה העבריה!

והתוספות מבארים מדוע אין לפרש את טענת רב ששת כפשוטה – כי ממה ששנינו בתחילת דברי רבי שמעון "ארבעה מעניקים להם" יש לדייק שרק לארבעה מעניקים ולא לחמשה:

ולוכא למימר [ואין לומר] דרב ששת דייק מדקתני "ארבעה מעניקים להן", שמשמע שרק לארבעה מעניקים, ולא לחמשה או יותר. דהא התלמוד אמר בפרק ב' דסוטה [טז א] ביחס לברייתא המובאת שם: "תנא ושייר", אף על גב דבאותה ברייתא תנא [שנה] מניינא.

ומוכח מכאן, שאף במקומות ששנינו מנין, דרך התנא לשייר.

ודברי הגמרא בסוטה שהבאנו, שהגמרא אומרת שם "תנא ושייר", הם מוזכרים לגבי הא דאמרינן בברייתא

שהרי חופה מוציאה את הבת מרשות אביה, ובכל זאת אין היא מוציאה את האמה מרשות האדון [כפי שנוכיח להלן], ואם כן, כיוצא בזה יש לומר במיתת האב, שאף על פי שהיא מוציאה את הבת מרשות אביה, בכל זאת אינה מוציאה את האמה מרשות האדון, ושלא כדברי ריש לקיש!

ופשוט לנו שחופה אינה מוציאה את האמה מרשות האדון היות ומסברא יש לומר כך:

דאי, שאם תאמר שחופה מוציאה מרשות האדון, אם כן, אין אדם שיהיה קונה את בת חברו לאמה, שהרי אביה יכול להכניסה לחופה ועל ידי כך להוציאה מרשות האדון!

אלא בהכרח, שאין חופה מוציאה מרשות האדון.

ואם כן, כשם שחופה, שמוציאה מרשות האב, אינה מוציאה מרשות האדון, כך נאמר במיתה, שלמרות שהיא מוציאה מרשות האב, בכל זאת אינה מוציאה מרשות האדון, ושלא כדברי ריש לקיש! (571)

ומתרצים התוספות: ויש לומר, אין להוכיח מחופה למיתת האב, מפני שיש לחלק ביניהם, ולומר:

לעולם כל יציאה שמוציאה מרשות האב, בהכרח שתוציא גם מרשות האדון. מלבד חופה, שיש בה סיבה מיוחדת לומר שאינה מוציאה מרשות האדון:

כי מה לחופה שמוציאה מרשות האב ולא מרשות האדון, הרי זה משום שכך חופה אינה מוציאה אפילו מרשות האב אלא מדעתו של האב, שהוא עצמו מכניסה לחופה ומוציאה מרשותו, ולכך אינה מוציאה מרשות האדון, שהרי לא האדון עצמו מכניסה לחופה אלא האב, נמצא שאין הדבר תלוי בדעתו. וחופה אינה מוציאה את הבת מרשותו של אדם אלא מדעתו.

תאמר במיתה של האב, שמאחר שהמיתה מוציאה את הבת מרשות האב בעל כרחו, ולפיכך היא מוציאה גם מרשות האדון בעל כרחו.

ב-טו והא ארבעה קתני.

רב ששת הקשה על דברי ריש לקיש שאמר שמיתת האב מוציאה את האמה מרשות האדון מדברי רבי שמעון:

"רבי שמעון אומר: ארבעה מעניקים להם, שלשה באיש, ושלוש באשה, ואי אתה יכול לומר ארבעה באחד מהם" וכו'.

כן במיתה שאין סברא זו שייכת בה! ואולי זה גופא תירוץ התוספות. [מהרי"ט].

571. קשה: כיצד ניתן להוכיח מחופה למיתה? והלא יש לחלק ביניהם על ידי סברת תוספות עצמם: חופה אינה מוציאה מפני שאם נאמר כן אין אדם קונה את בת חברו לאמה, כמבואר לעיל, מה שאין

שהרי מיתה של האב, שאף על פי שלא נשתנה הגוף ולא מסתבר שהנערה תצא בכך, בכל זאת התורה לא התחשבה בסברא זו, אלא – המיתה מוציאה מרשות האב.

ומאחר שהוכחנו לעיל שיותר קל להוציא את האמה מרשות האדון, מאשר להוציא את הבת מרשות האב, אם כן, הואיל ומיתת האב מוציאה מרשותו, וכי אינו דין שמוציאה גם מרשות האדון?!

ואף על פי שבמיתת האב לא נשתנה הגוף, אין להתחשב בכך, שהרי בענין רשות האב, המיתה מוציאה ואין מתחשבים בכך שלא נשתנה הגוף, קל וחומר לרשות האדון שאין להתחשב בכך שלא נשתנה הגוף, ומיתת האב תוציא מרשותו של האדון!

ומתמצים התוספות:

בתחילת הקל וחומר הוכחנו מסימנים, שקל יותר להוציא את האמה מרשות האדון, מאשר להוציא את הבת מרשות אביה:

שהרי, לענין רשות האב, התורה לא התחשבה בכך שהשתנה גוף הנערה, וסימנים אינם מוציאים מרשותו, ואילו מרשות האדון סימנים כן מוציאים.

ויש לומר, שאין להוכיח מהבאת סימנים שקל יותר להוציא מרשות האדון מאשר מרשות האב.

משום, דודאי לגבי רשות האדון שייך לומר ששינוי הגוף בסימנים גורם הוצאה מרשותו, משום דאין זה הגוף שקנה.

אבל לגבי רשות האב, לא שייך לומר טעם דשינוי הגוף, משום דלעולם הוא אביה אחר השינוי כמו שהיה קודם השינוי.⁽⁵⁷⁶⁾

ומאחר ששינוי הגוף אינו גורם ליציאה מרשות האב אלא רק מרשות האדון, אם כן, מובן שסימנים מוציאים מרשות האדון ולא מוציאים מרשות האב.

ואין להוכיח מכאן שקל יותר להוציא מרשות האדון מאשר מרשות האב.

ואדרבה, יש לומר, שלענין רשות האדון דוקא סימנים

שם: "בשלשה מקומות הלכה למשה מסיני עוקרת את משמעות המקרא"⁽⁵⁷²⁾ והגמרא שם אומרת שהתנא שייר ויש יותר משלשה מקומות כאלו.

ומכאן, שאף במקומות ששינוי מנין דרך התנא לשייר.⁽⁵⁷³⁾

מה לסימנין שכן נשתנה הגוף

ריש לקיש הוכיח שמיתת האב מוציאה את האמה מרשות האדון מקל וחומר: סימנים אינם מוציאים מרשות האב, ובכל זאת הם מוציאים מרשות האדון, אם כן, מיתה שמוציאה מרשות האב, בודאי תוציא מרשות האדון.

והגמרא פורכת את דברי ריש לקיש: מה לסימנים שמוציאים מרשות האדון, הרי זה משום שנשתנה גוף האמה! אבל מיתת האב, שאינה משנה את גוף האמה, אין בכחה להוציא מרשות האדון.

א. תוספות מקשים על פירכת הגמרא:

ואם תאמר, מכל הני⁽⁵⁷⁴⁾ איכא למידק קל וחומר – אפשר להכניס את פירכת הגמרא לתוך הקל וחומר עצמו. ומכל זה יצא לנו קל וחומר שאי אפשר לפורכו⁽⁵⁷⁵⁾ –

ומה הבאת סימנין, שאף על פי שנשתנה הגוף של הנערה, והיה מסתבר לומר שתצא על ידי כך, בכל זאת התורה לא התחשבה בסברא זו, ושינוי הגוף [בהבאת הסימנים] אינו מוציאה מרשות האב –

ואף על פי שהתורה לא התחשבה בכך שהשתנה גוף הנערה לענין להוציאה מרשות אביה, אפילו הכי, בכל זאת, הבאת סימנים מוציאה את הנערה מרשות האדון.

ומכאן שיותר קל להוציא את האמה מרשות האדון, מאשר להוציא את הבת מרשות האב.

ויש ללמוד מכאן שמיתת האב תוציא מרשות האדון בקל וחומר:

הש"ס.

572. כגון: בענין מצות כסוי הדם נאמר [ויקרא יז] "וכסהו בעפר". ונאמרה הלכה למשה מסיני שכל דבר המגדל צמחים כשר, כגון סיד וחרסית ועוד. ואף על פי שאינם "עפר".

573. רש"י במסכת כריתות [ב כ ד"ה תני ארבעה] כתב שבמקום ששינוי מנין אין לומר תנא ושייר. [והביאו רבי עקיבא איגר בגליון הש"ס כאן]. וכן דעת תוספות במסכת יבמות [ג ב ד"ה למעוטי, הביאם מסורת הש"ס]. וזה שלא כדברי תוס' כאן. ועיין עוד בגליון

574. כתב הרש"ש: אולי צריך לומר "מכל מקום", ובפנים ביארנו את לשון תוספות כפי שכתוב לפנינו.

575. עיין לעיל ד ב תוספות ד"ה מה ליבמה ובהערותנו שם.

576. מדברי הריטב"א נראה שפירש את דברי תוספות כך: כאשר

בעבד, הרי זה משום **שכן נשתנה הגוף**. אבל במיתת האב, שלא נשתנה הגוף, אין האמה יוצאת לחרות.

אך התוספות חוזרים ומקשים:

ואם תאמר, אמנם אי אפשר ללמוד את מיתת האב מסימנים לבדם, מפני שבסימנים נשתנה הגוף. וכן אי אפשר ללמוד משנים ויובל לבדם, מפני שהם מוציאים בעבד עברי, אבל מכל מקום **תיתי מביניהו נלמד מבין שניהם**:

דמאי אמרת, שהרי מאיזה טעם אמרת שאי אפשר ללמוד מסימנים לבדם? משום שיש לומר **מה הסיבה לכך שסימנים מוציאים? שכן נשתנה הגוף!**

תשובתך: **שנים ויובל יוכיחו**, שאין יציאות האמה תלויות בשינוי הגוף.

ומשנים ויובל בפני עצמם אי אפשר ללמוד למיתת האב, שהרי יש לומר: **מה לשנים ויובל** שהם מוציאים באמה, הרי זה משום **שכן מוציאין אף בעבד עברי**.

אך – **סימנים יוכיחו**, שאין יציאות האמה תלויות ביציאות העבד.

וחזר הדין, ושוב יש לטעון שאי אפשר ללמוד מסימנים לבדם, שהרי נשתנה הגוף, ולחזור ולהוכיח משנים ויובל, וכן לעולם.

אלא, **לא ראי זה כראי זה ולא ראי זה כראי זה** – הואיל ולא הרי החומרא שבסימנים, כהרי החומרא שבשנים ויובל, ולא הרי החומרא שבשנים ויובל, כהרי החומרא שבסימנים.

לפיכך יש לומר שאף אחת מן החומרות הללו אינה גורמת ליציאת האמה, אלא, יש חומרא משותפת לסימנים ולשנים וליובל, שהיא הגורמת ליציאת האמה:

הצד השווה שבהן – החומרא המשותפת לסימנים ולשנים ויובל היא בכך **שמוציאין בעלמא** במקומות אחרים מלבד ביציאת האמה:

שנים ויובל מוציאים בעבד עברי.

מוציאים מפני שנשתנה הגוף, אבל אין ללמוד מכאן למיתת האב, אלא מיתת האב אינה מוציאה מפני שלא נשתנה הגוף.

ב. ועתה מקשים התוספות קושיא אחרת:

אמנם אין לעשות קל וחומר מכח סימנים, אבל **נעשה קל וחומר מיציאת שש שנים ויובל**:

ומה אלו [שש שנים ויובל], **שאינן מוציאין מרשות האב**, ובכל זאת הן **מוציאין מרשות האדון**, ומכאן שקל יותר להוציא מרשות האדון מאשר מרשות האב.

ואם כן, **מיתת האב, שמוציאה מרשות האב**, וכי אינו **דין שתוציא מרשות האדון?**! שהרי יותר קל להוציא מרשות האדון מאשר להוציא מרשות האב!

וכי תימא, לכאורה יש לסתור את הקל וחומר הזה, לומר:

מה לשנים ויובל, שהם מוציאים את האמה מרשות האדון, הרי זה משום **שכן הם מוציאין אף בעבד עברי!**

תאמר במיתת האב, שהיות ואינה מוציאה בעבד עברי⁽⁵⁷⁷⁾ אף באמה העבריה אינה מוציאה, ואי אפשר ללמוד את מיתת האב בקל וחומר מכח שנים ויובל.

אך התוספות דוחים זאת, ואומרים: אין לומר שיציאות האמה תלויות ביציאות העבד.

שהרי – **סימנים יוכיחו**, שאף על פי שאינם מוציאים בעבד, בכל זאת מוציאים באמה. ומכאן שיציאות האמה אינן תלויות ביציאות העבד.

ואם כן חוזרת הקושיא הנזכרת: נלמד שמיתת האב מוציאה באמה בקל וחומר משנים ויובל!

ומתרצים התוספות: **ויש לומר**, אי אפשר להוכיח מסימנים שאף יציאות שאינם מוציאות בעבד מוציאות באמה משום **דאיכא למיפרך**, יש לפרוך ראייה זו, ולומר:

מה לסימנים שמוציאים באמה למרות שאינם מוציאים

577. מנין ידעו תוספות שמיתת האב אינה מוציאה בעבד עברי? אדרבה! מאחר שעבד עברי הוקש לאמה עבריה [לעיל יד ב] נאמר שכשם שהאמה יוצאת במיתת האב מקל וחומר, כך גם עבד עברי יוצא בכך!

ויש לומר: מיתת האב יכולה להוציא את האמה מרשות האדון מפני שהאב הוא זה שמכרה, מכח בעלותו עליה, ומאחר שפקעה בעלותו במיתתו, הרי זו יוצאת מרשות האדון. אבל עבד עברי לא היה ברשות אביו ולא אביו מכרו, ואין שום סברא לומר שמיתת אביו תוציאו לחרות. [רש"ש. ונראה שלזה התכוין גם בעל עצמות יוסף, ועיין פני יהושע לעיל בעמוד א בהסבר סברת ריש לקיש, ועיין בדברי

האב מוכר את בתו לאדון אין בדעתו למכרה לעולם, מפני שכשהיא תביא סמני בגרות היא תצא מרשות האב עצמו. ובראי אין הוא יכול למכרה לעולם. ולפיכך אין בדעתו למכרה אלא כמו שהיא היום ולא כאשר ישתנה גופה. [וכן האדון אינו מתכוין לקנותה אלא לזמן שלא נשתנה גופה, רמב"ן]. וכל זה שייך בענין יציאה מרשות האדון. אבל לענין רשות האב אין בעלות האב באה מכח קנין. אלא הוא זוכה בה מאילו לפי מה שהתורה זיכתה אותו, ולפיכך אינה יוצאת בסימני נערות. [וכן נראה מדברי הרמב"ן עיין שם]. מלבד תירוץ תוספות נאמרו עוד תירוצים נוספים בראשונים. עיין שם.

שמיתת האדון אינה מוציאה מרשות האב, כגון: אב שמכר את בתו לאמה, אם מת האדון בעודה קטנה, אין היא יוצאת לרשות עצמה, אלא חוזרת לרשות אב עד בגרות, ובכל זאת, מיתת האדון מוציאה מרשות האדון עצמו, ואינה עוברת את יורשיו.

ומוכח מכאן, שקל יותר להוציא את האמה מרשות האדון, מאשר להוציא את הבת מרשות אביה.

אם כן, מיתת האב, שמוציאה מרשות אב, וכי אינו דין לומר שמוציאה גם מרשות האדון?! שהרי יותר קל להוציא מרשות האדון מאשר מרשות האב.

ומתמצים התוספות: **ויש לומר**, שיש לדחות: **מה למיתת האדון שמוציאה את האמה**, הרי זה משום **שכן מוציאה אף בעבד נרצע!** (580)

תאמר במיתת האב, שאינה מוציאה בנרצע, (581) ואינה מוציאה אף באמה.

”והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם”

אותם אתם מנחילים לבניכם ולא את בנותיכם אתם מנחילים לבניכם, **מכאן שאין אדם מוריש** [זכות שיש לו ב]בתו לבנו. ולפיכך, אם מת האב אין האחים נוטלים את הענק האמה לעצמם.

הר”ר יהודה מקורבי”ל הקשה: למה לי ללמוד מהכתוב **”והתנחלתם” שאין אדם מוריש זכות בתו לבנו?** הרי דבר זה **פשיטא**, פשוט הוא ומובן מאליו גם בלא דברי הכתוב!

[וכדי להבין מדוע מובן מאליו שאין אדם מוריש את זכות בתו לבנו, עלינו לדעת מהיכן למדו חכמים שמעשה ידי הבת וזכויות ממונה [כגון הענקתה] שייכים לאב, ולכן מבאר הר”ר יהודה מקורביל]:

דמהיכא נפקא לן, מהיכן למדנו **דמעשה ידי הבת שיוך לאב?** — הרי למדנו זאת [לעיל ג ב ועוד] מהכתוב [שמות כא] **”וכי ימכור איש את בתו לאמה”**, (582) כשם שאמה, מעשה ידיה שייכים לאדון, כך מעשה ידי הבת שייכים לאביה.

וסימנין נמי מוציאין בעלמא במקום אחר — שהרי הם מוציאין את האיש מידי קטנות, כי עד שהאדם לא הביא סימני גדלות הרי הוא **”קטן”**. ומשהביא סימנים, הרי הוא גדול. (578)

ומאחר שסימנים ושנים ויובל מוציאין במקומות אחרים, הרי הם מוציאין אף כאן באמה עבריה.

אף אני אומר במיתת האב, מאחר שמצאנו שהיא מוציאה בעלמא — ביציאת הבת מרשות אביה, לפיכך היא מוציאה אף כאן באמה!

ומתמצים התוספות: **ויש לומר**, **דאיכא למיפרך יש לפרוך את הראיה מסימנים ושנים ויובל**, ולומר:

מה להצד השהו שבהן שגורם להם להוציא את האמה, הרי זה משום **שמוציאין מעבדות** — שנים ויובל מוציאיים בעבד ואמה, וסימנים מוציאיים באמה.

תאמר במיתת האב, שאף על פי שמצאנו שהיא מוציאה מרשות האב, מכל מקום **לא מצינו שמוציאה מעבדות**, לא באמה ולא בעבד, ולפיכך אין ללמוד שמיתת האב תוציא באמה.

ודברי התוספות נראים לכאורה תמוהים, שהרי אנו באים ללמוד שאף מיתת האב תוציא באמה, ותהיה שוה בחומרתה לסימנים! ואיך אפשר לפרוך את הלימוד מכח הטענה שלא מצינו שמוציאה באמה?

ולפיכך התוספות מבארים את דבריהם:

ואף על גב דהיא גופא בעי למילף, למרות שאת עצם זה שהאמה יוצאת במיתת האב אנו באים ללמוד, ולאחר שנלמד שהאמה יוצאת בכך, נמצא שמיתת האב מוציאה בעבדות, **מכל מקום, כל כמה דלא ילפינן פירכא היא**, כל עוד שלא למדנו זאת ממקום אחר, ואנו באים ללמוד זאת עכשיו מהצד השהו. הרי יש בכך פירכא ואין ללמוד זאת. (579)

ג. והתוספות מקשים קושיא נוספת על מסקנת הגמרא:

ואם תאמר, מדוע מיתת האב אינה מוציאה מרשות האדון? **נעשה קל וחומר ממיתת האדון למיתת האב!** כדלהלן:

ועיין מהר”ט, מהרש”א, ועצמות יוסף.

580. להלן יז ב הגמרא דורשת דין זה מהכתוב.

581. כמבואר לעיל הערה 734.

582. המילה “לאמה” מיותר, שהרי מאחר שהאב “מוכר” את בתו, בודאי המכירה היא כדי שתהיה לאמה.

עצמות יוסף שם. וראה בהערותנו על הגמרא במסקנת הסוגיא כאן דלא כריש לקיש].

578. לשון תוספות הרא”ש: “שמוציאין מפטור עונשין לחיוב עונשין”.

579. דברי התוספות תמוהים: לפי זה התבטל כל לימוד מהצד השהו, שהרי יש לדחות שלא מצאנו את הדין בפירוש בדבר הנלמד מן הצד השהו!!

תלמוד לומר "תשלחנו", "וכי תשלחנו" [נאמר פעמיים "תשלחנו" לרבות את שאר השילוחין להענקה].

ומקשים התוספות: תימה, דלקמיה [בעמוד ב'] דרשינן את הכתוב [דברים טו]: "ואף לאמתך תעשה כן" להענקה, ללמד שאף לאמה מעניקים.

ולמה לי תרי קראי, מדוע יש צורך בשני כתובים ללמד את אותו הדבר? א. "תשלחנו", "וכי תשלחנו". ב. "ואף לאמתך תעשה כן".

ומתרצים התוספות: ויש לומר, דתרווייהו צריכי שני הפסוקים נצרכים:

דאי לאו לאמתך, לולא שנאמר "ואף לאמתך תעשה כן", לא הוה ילפינן, לא היינו לומדים שיש הענקה באמה העבריה מ"וכי תשלחנו", כיון דלא אשכחן [שלא מצאנו] בה באמה דין הענקה כלל, אלא היינו מפרשים שהכתוב בא לרבות רק את שאר היציאות שנאמרו בעבד, דהיינו יובל ומיתת האדון.

ולכן הכתוב הוצרך לומר "ואף לאמתך תעשה כן", כדי ללמד שאף באמה נאמר דין הענקה.

ואולם, לא די בכך שנאמר "ואף לאמתך תעשה כן".

משום שאי לא נאמר "וכי תשלחנו", אזי מ"ואף לאמתך תעשה כן" לא הוה שמעינן לא היינו יודעים שנאמרה הענקה אלא באמה היוצאת בשש, ולא באמה היוצאת בסימנים, משום שנאמר "ואף לאמתך תעשה כן" דהיינו תעניק לה כפי שאתה מעניק לעבד.

ואם כן הענקה האמה היא דומיא דעבד, יש לדמותה להענקה העבד, ואין מעניקים לה אלא באופן שמעניקים לעבד.

אבל בסימנים, העבד אינו יוצא לחרות, ולפיכך אין מעניקים לו, ולכן הייתי אומר שאף לאמה היוצאת בסימנים לא מעניקים. (588)

והרי את האמה גופה [בעצמה], האדון אינו יכול להוריש לבנו, כדרייק לקמן, כפי שהגמרא מדייקת לקמן [יז ב] מן המקרא, דאמה שמת אדונה, אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת.

ואם כן, האיך היה עולה בדעתנו לומר שהבת, הנלמדת מן האמה, תעבד את יורשי אביה?

ומדוע הוצרכנו ללמוד מהכתוב: "והתנחלתם אותם לבניכם" – ולא את בנותיכם לבניכם?

ומתרצים התוספות: ויש לומר, הני מילי גדולה, הוא דנפקא לן מ"לאמה", מה שמצאנו בגמרא שלומדים שמעשה הבת שייך לאביה מ"לאמה", הדברים אמורים דוקא בבת גדולה בלבד, כלומר, בנערה שעדיין לא בגרה. (583)

אבל, בקטנה לא נפקא מ"לאמה", בקטנה אין צורך ללמוד מ"לאמה" שמעשה ידיה שייכים לאביה, אלא מסברא יש ללמוד זאת: "דהשתא זבוני מזבין לה מעשה ידיה מבעיא?!" – מאחר שבכחו של האב למכור את בתו לאמה בעודה קטנה, ומעשה ידיה יהיו שייכים לאדון, (584) וכי צריך לומר שמעשה ידיה שייכים לו?!

נמצא שלומדים את זכויות האב בבתו הקטנה מכך שבכחו למכרה לאמה, ולא מצאנו בתורה שהבנים אינם יורשים את זכות האב בבתו הקטנה. ולפיכך, היינו טועים וחושבים שהאב מוריש את כל הזכויות שיש לו בבתו לבניו בעודה קטנה. (585)

ולחכי איצטריך "והתנחלתם", הוצרכנו ללמוד מהכתוב "והתנחלתם אותם לבניכם" – אותם תנחילו לבניכם ולא תנחילו את הזכות שיש לכם בבנותיכם לבניכם. ללמד, שהבנים אינם יורשים את זכות אביהם בבתו, אפילו בקטנה. (586)

אמה (587) העבריה היוצאת בסימנים א-ז

מנין שמעניקים לה?

583. הבת יוצאת מרשות אביה משהביאה סימני בגרות. כמבואר לעיל ד א, [מקור הדין מבואר ברש"י שם ד"ה בגרות שמוציאה מרשות אב. ועיין תוספות ג ב ד"ה וכי תימא באה"ד "...ומנא לן הא דבגרות" וכו'].
584. התבאר על פי תירוץ תוספות לעיל ג ב ד"ה ואימא.

585. אבל נערה שנלמדת מ"לאמה" פשיטא שאין האב מוריש לבניו, כדלעיל בקושית תוספות.

586. הגמרא כאן מדברת באמה עבריה שיצאה בסימנים, ואם כן לא היה צורך להביא את הפסוק "והתנחלתם" וגו'. שהרי יש ללמוד זאת

587. דיבור התוספות שלפנינו שייך לדברי הגמרא בסוף טז ב. [מסורת הש"ס].

588. א. ביארנו את דברי תוספות על פי המוכח מתוספות הרא"ש [עיין שם].

אבל הרשב"א תירץ: לולי שנאמר "ואף לאמתך" לא היינו יודעים שדין הענקה נאמר באמה העבריה בשום אופן. לפיכך נאמר "ואף לאמתך". ואילו לא נאמר "תשלחנו וכי תשלחנו" לא היינו יודעים

בו (590.1) ולקבל את שכרו!

וזה שלא כדברי רב, שאמר פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום!

עד כאן קושית הגמרא שם.

ויש להקשות מדברי הגמרא על הסוברים ששכיר מלמד תינוקות שחלה חצי זמן נוטל את כל השכירות:

והשתא אי היכא דאניס נוטל שכרו משלם, אם נאמר ששכיר שנעדר מעבודתו מחמת אונס נוטל את כל שכרו, ואין מנכים לו משכרו דבר, אם כן קשה:

מאי פריך לרב, מדוע קשה מדברי הברייתא הזאת על דברי רב? הרי יש לחלק בין דברי הברייתא לדברי רב!

דילמא [שמא], היכא דמית לו מת, דאניס הוא, באופן שמת לו מת, ומתבטל ממלאכתו מחמת אונס, הרי זה נוטל כסף שכירות מושלם, ואין מנכים לו משכרו כלום, ובוזה דיברה הברייתא.

ולכן הברייתא מדברת דוקא במת לו מת או שחלה, שהרי פשיטא שאם הפועל חוזר בו בחצי היום שלא מחמת אונס, בודאי אין האדון חייב לשלם לו גם על מה שלא עבד. (590.2)

ואילו רב, שאמר "פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום", איירי [מדבר] בפועל דלא אניס. ובא רב לומר, שאין קונסים את הפועל ונוטלים ממנו את שכר חצי היום שעבד.

ואולם, בודאי רב מודה שאינו נוטל את כל שכרו, אלא רק את מה שהרויח בחצי היום שעבד.

נמצא שאין שום סתירה בין דברי הברייתא לדברי רב:

הברייתא דיברה לענין ליטול את כל השכר, ולכן דוקא

חלה שלש ועבד שלש אינו חייב להשלים.

מכאן יש ללמוד, כי למרות שהעבד קיבל שכר עבור עבודת שש שנים, בכל זאת אם חלה, ועבד שלש שנים בלבד, אינו צריך להשלים או להחזיר את השכר שקיבל מאדונו.

ודנים התוספות במלמד תינוקות⁽⁵⁸⁹⁾ שחלה מחצית מזמן עבודתו: האם דינו כדין עבד שמקבל את כל שכרו ואינו חייב להשלים? או שמא דינו שונה מעבד, ואינו נוטל שכר אלא על מה שעבד?

יש שהיו רוצים לומר, שאותם שכירים מלמדי תינוקות, אם חלו עד חצי זמן עבודתם, כמו כן לא יהיו משלימים את זמנן כמו עבד עברי דהכא, ויטלו את דמי כל השכירות כיון שהיו אנוסין.

אך התוספות מקשים על שיטה זו:

וקשה: דבפרק השוכר את האומנין [בבא מציעא עז א] קאמר רב: פועל יכול לחזור בו ולהפסיק את עבודתו, ואפילו בחצי היום. ואין לקונסו על כך.

ופריך, והגמרא מקשה על דברי רב: והרי תנן⁽⁵⁹⁰⁾ שנינו בברייתא: "השוכר את הפועל, ושמע הפועל שמת לו מת ממשפחתו, וצריך לטפל בקבורתו, או, שאחזתו חמה, שהפועל חלה וקיבל חום, יכול הפועל לחזור בו, ובעל הבית נותן לו את שכרו".

והגמרא מדייקת מדברי הברייתא הזאת שלא כדברי רב:

שהרי הברייתא אומרת שהפועל שמע שמת לו מת או שחלה. ומשמע שטעמא, שהטעם לכך שהפועל יכול לחזור בו, היינו משום דמת לו מת שאנוס הוא, הא לאו הכי, אבל אם הפועל אינו אנוס, אינו יכול לחזור

עברי שנאמר [דברים טו יב] "העברי או העבריה". [כדלעיל טו ב]! עיין שם. ובשיטה לא נודע למי לקמן יז ב, ובמשנה למלך עבדים ג יד.

589. מהמשך דברי תוספות מוכח שאין הבדל בין מלמד תינוקות לשאר שכירים, וכנראה תוספות דברו במלמדי תינוקות מפני שזו היתה שכירות חודשית או שנתית נפוצה בימיהם. [כנראה שאר השכירים נשכרו ליום אחד בלבד ולא שכיח שיחלו בחצי היום].

590. צריך לומר: "והתניא". רש"ש.

590.1. בברייתא שם לא שנינו בלשון זו, אלא כך שנינו: "אם שכיר הוא, נותן לו שכרו. ואם קבלן הוא, נותן לו קבלנותו". והרש"ש [להלן] בהמשך דברי תוספות] כתב שיש טעות סופר בדברי תוספות. וצריך לומר: "השוכר את הפועל ושמע שמת לו מת או שאחזתו חמה וכו' נותן לו שכרו".

590.2. לפי הגירסא בתוספות שלפנינו לעיל כתוב בברייתא "יכול לחזור בו". ומשמע שהברייתא אינה מדברת לענין ליטול את כל שכרו. אבל יש להגיה את דבריהם כמבואר בהערה הקודמת. [על פי רש"ש].

שמעניקים אלא ליוצא בשש שבועין זה נאמרה מצות הענקה, אבל יוצא ביובל ובמיתת האדון לא היינו יודעים בין בעברי ובין בעבריה, וכן משמע בתוספות טו. עיין שם.

[ובדעת תוספות הרא"ש יתכן לומר, שלמרות שלולי שנאמר "תשלחנו וכי תשלחנו" לא היינו יודעים מצות הענקה ביוצא ביובל ובמיתת האדון אפילו בעברי, כפי שמוכח בגמרא, ואם כן בודאי הכתוב צריך לומר "תשלחנו", אך בכל זאת הוקשה לתוספות: מדוע הברייתא הוסיפה "אמה העבריה בסימנים"? הלא יש ללמוד זאת מ"ואף לאמתך תעשה כן", ומכאן שאף ביציאות האמה נאמר דין הענקה!]

ולפיכך כתבו תוספות הרא"ש שמכח הכתוב "ואף לאמתך" לא היינו יודעים אלא יציאת שש ויובל. מפני שיש לדמות את האמה לעבד. ולפיכך התנא אמר שבכלל "וכי תשלחנו" התחדשו כל היציאות הקיימות בעבד ובאמה, ובכלל זה יציאה בסימנים].

ב. הקשה הרשב"א: כיצד יתכן שלולי "ואף לאמתך" הייתי אומר שלא נאמרה הענקה באמה כלל? והלא אמה עבריה הוקשה לעבד

ממון רב, ובסופו של דבר אינו חייב לשלם לו אלא את שכרו שקצב עמו תחלה.

וכיוצא בזה מצאנו **דאמר** [שם עה ב] התנא **לגבי השוכר את הפועל להעלות את פשתנו מן המשרה**, והפועל חוזר בו, והפשתן עלול להתקלקל, הרי בעל הבית שוכר פועלים ביוקר על חשבונו של הפועל, אם הפועל הניח את חבילת כלי עבודתו ביד בעל הבית, או מטעהו וקוצב לו שכר רב.

והשתא, ועכשיו שהוכחנו מדברי הברייתא, שפועל שאינו אנוס וחוזר בו בחצי היום, ידו על התחתונה, **פריך שפיר לרב**, מובן מה שהגמרא מקשה על רב, שהרי רב אמר שפועל שאינו אנוס יכול לחזור בו בחצי היום ולקבל את שכר מה שעבד, ואין לקונסו על כך כלל.

לסיכום: שכיר שנעדר מעבודתו מחמת אנוס, אין בעל הבית חייב לשלם לו אלא עבור מה שעבד בלבד.

והברייתא שאמרה ששכיר שנאנס נוטל את שכרו, היינו רק את שכר חצי היום שעבד.

[ואין לומר כפי שרצינו לומר לעיל, שהברייתא התכוונה לומר ששכיר שנאנס נוטל את כל שכרו ואינו חייב להשלים את עבודתו].

ואם כן, לפי זה, **מלמדי תינוקות נמי, אם חלו, לא יקחו שכר אלא עבור מה שהרויחו בזמן עבודתם בלבד.**

דהרי הם כשאר שכירים, ואין לדמותם כלל לעבד עברי שחלה שלש שנים שאינו חייב להשלים את עבודתו, מפני שיש שני חילוקים בין עבד עברי לבין מלמד תינוקות:

[א] **דעבד עברי גופו קנוי לאדונו** (590.4) לשש שנים, והוא מקבל שכר עבור עצם זה שהקנה את גופו לאדון. **הילכך** אם חלה שלש שנים **אינו חייב להשלים את עבודתו**, משום **דאין הוא יכול לעשות מלאכה בתוך אותם שש השנים** שהוא קנוי בהם, **יותר מיכולתו**. (590.5) ובכל זאת הוא מקבל את כל שכרו, עבור עצם הקנין שהקנה את גופו לאדונו לשש שנים. (590.6)

אם מת לו מת או שחלה, נוטל את כל שכרו. ואילו רב דיבר לענין ליטול רק את חצי שכרו, ולכן רב דיבר בפועל שחזר בו מדעתו!

ואם כן קשה: מדוע הגמרא הקשתה מהברייתא על דברי רב?

ומכח קושיא זו, התוספות דוחים את שיטת האומרים שמלמד שחלה אינו חייב להשלים:

אלא בעל כרחך, שכיר שנעדר מעבודתו, **אף כי נמי הוא אנוס**, אפילו אם נעדר מחמת אנוס, **אינו נוטל את כל שכרו, אלא רק את מה שהרויח בחצי היום שעבד.**

הילכך, הברייתא שאמרה, פועל שמת לו מת או שחלה, נוטל את שכרו, בהכרח שהיא דוקא לענין שכר חצי היום שעבד.

ולפי זה, מאחר שהברייתא אמרה שדוקא אם מת לו מת או שחלה יכול לחזור בו וליטול את שכר חצי היום, אם כן משמע **שאי לא אנוס**, שאם הפועל אינו אנוס, אינו מקבל אפילו את שכר חצי היום שעבד, אלא **ידו על התחתונה**, שלפעמים אינו נוטל שכרו כלל, ואדרבה לפעמים הפועל משלם לבעל הבית.

כגון: דהתייקר שכר הפועלים, ובעל הבית אינו מוצא פועל שישלים את עבודת הפועל הראשון כפי השכר שקבעו תחלה, אזי **בעל הבית שוכר פועלים אחרים ביוקר**, וההפרש שבין השכר שקבע עם הפועל תחלה, לבין השכר שהוצרך לתת לפועלים האחרים, מוטל עליו על הפועל שחזר בו, והרי בעל הבית פוחת לו לפועל משכר חצי היום שעבד. (590.3)

ואם בעל הבית אינו מוצא פועלים אחרים בכל שכר הפועל שחזר בו, אזי, **אם באתה חבילתו לידו**, אם הפועל הניח ביד בעל הבית בתחילת היום חבילה, ובה כלי עבודתו, הרי בידו של בעל הבית לשכור פועלים על חשבון הפועל שחזר בו, כנגד שויה של החבילה.

או, אם בעל הבית רוצה שהפועל עצמו ימשיך לעבוד, **מטעהו**, זכותו להטעות את הפועל ולומר לו שישלם לו

590.3. על פי הגמרא בבבא מציעא שם, ומהרש"א כאן.

590.4. כדלעיל טז א.

590.5. תוספות באו למעט שאם ברח חייב להשלים את עבודתו למרות שמקבל שכר עבור עצם הקנין שהקנה את עצמו. [ולפיכך הדגישו: "דאין יכול לעשות מלאכה יותר מיכולתו"].

ומדוע בורח חייב להשלים? והלא שכרו הוא עבור עצם הקנין שהוא קנוי לרבו!

יש לומר שני טעמים לדבר:

[א] יציאת שש שנים היא לאחר שש שנות עבודה. שהרי נאמר [שמות כא ב]: "שש שנים יעבוד". כלומר: יעמיד את עצמו לרשות

האדון לעבוד ככל יכולתו, אבל אם לא העמיד את עצמו לרשות רבו שש שנים, עדיין לא הגיע זמן יציאתו לחפשי. [כך יש לומר על פי דברי משנה למלך עבדים ב ד בהסבר שיטת הסמ"ג. ועל פי ריטב"א בצד אחד בספיקו לענין יוצא ביובל. ודבריהם הובאו בהערה 690 על הגמרא].

[ב] עבד שיכל לעבוד לרבו ולא עבד חייב להשלים מדין תשלומים ופרעון חוב על כך שלא עבד כפי יכולתו. [על פי דברי המפרשים הנ"ל. ודין זה תלוי במחלוקת ראשונים, עיין היטב בהערה הנ"ל על הגמרא].

590.6. אך קשה: אם אכן העבד נוטל שכר עבור עצם קנין הגוף ולא עבור עבודתו. אם כן, מדוע עבד שחלה יותר משלש צריך להשלים?

אם כן בפסוק זה מצינו דמספר השנים דשכיר עובר בהן, הן שלש שנים.^(590.9)

ולפי זה יש לפרש, שהיינו דכתיב, שזו היא כוונת הכתוב בענין עבד עברי [דברים טו]: "כי משנה שכר שכיר עבדך" [העבד, כלומר: שש שנים].

שהרי שני שכיר הם שלש שנים, נמצא ששש שנים הם כפול משני שכיר.

והילכך, לפי זה יש לבאר במה שונה חלה שלש מחלה יותר משלש:

היכא [באופן] דעבד שלש, דהיינו "שני שכיר", אמר התלמוד דאינו חייב להשלים את השנים שחלה בהן, ויטול את כל שכרו, כיון דעבדו שלש שנים דהיינו שני שכיר.

אבל, אם חלה יותר משלש, נמצא שלא עבד שלש שנים כשני שכיר, ולפיכך חייב להשלים.^(590.10), ^(590.11)

ולפי זה מלמד תינקות, שלא קצב עם בעל הבית לעבוד יותר משלש שנים. ונעדר מעבודתו, ולא עבד שלש שנים שלמות כשני שכיר, הרי הוא חייב להשלים. שהרי גם עבד עברי שלא עבד שלש שנים כשני שכיר חייב להשלים.^(590.12)^(590.13)

שיתקיים הכתוב "שש שנים יעבד" במלואו, אבל צריך שיתקיים "יעבוד" – דהיינו כעבודת שכיר, למרות שלא עבד "שש שנים". [כעין זה כתוב באילת השחר].

590.12. פירשנו את דברי תוספות כפשוטם. אך קשה: איזה חילוק יש בין מלמד תינקות לבין עבד עברי? הרי גם מלמד תינקות ששכרוהו לשש שנים וחלה שלש לא יתחייב להשלים!

[ויש ליישב לפי האמור לעיל הערה 569 בשם אבן עזרא, שאסור לאדם להשכיר את עצמו ליותר משלש שנים, ולפי זה יש לומר שמתעם זה תוספות לא דיברו על משכיר עצמו ליותר משלש שנים כלל, ועוד יתכן, ששכיר שיעבור וישעבד את עצמו ליותר משלש שנים לא יחול שעבודו. מאחר שגם בעל הבית מצווה שלא לשכור ליותר משלש שנים, ולפיכך אין בידו זכות לכופו על כך אף על פי שמלמד תינקות נחשב דבר האבד כמבואר בשו"ע ח"מ של"ג ה].

והמהרי"ט פירש את דברי תוספות בדרך אחרת:

הדעת המובאת בתוספות בתחילת הדיבור [שיש שרצו ללמוד מעבד למלמד שחלה] סברה שהטעם לכך שעבד שחלה שלש אינו חייב להשלים זהו משום שאומדים את דעת הארון שבחלה חצי עבודה הארון מתרצה לשלם על כך, מפני ששכיר שחלה חצי הזמן, ואם כן כיוצא בזה גם שכירים אחרים שחלו חצי זמן עבודתם לא יתחייבו להשלימה.

ותוספות בחילוק השני מבארים שהטעם לכך שעבד שחלה שלש שנים אינו חייב להשלים אינו משום אומדנא בדעת בעל הבית. אלא היינו מפני שהתורה קראה לעבד "שכיר", ומכאן שאם עבד כשני שכיר די בכך. אבל בשאר פועלים שלא נאמר בתורה שום גילוי על כך שדי להם שיעבדו שלש שנים, הרי הם צריכים להשלים את כל עבודתם.

590.13. בענין שכיר שנעדר מעבודתו עיין עוד בדברי הרא"ש בבא

אבל מלמד, אינו מקבל שכר עבור מה שהקנה את גופו, שהרי אין גופו קנוי לאבי התינוק, אלא המלמד שכר [השכיר] את עצמו ללמוד [ללמד] עד הזמן שקבעו ביניהם, והשכר שמקבל הוא שכר עבור עבודתו, וכשאינו יכול להשלים את ימי חליו, לא יטול שכר אלא עבור מה שהרויח בעבודתו בלבד.^(590.7)

[ב] ועוד נראה לחלק חילוק נוסף בין מלמד לעבד עברי:

ולצורך חילוק זה, התוספות הוצרכו לפרש את דברי הגמרא באופן מיוחד.

הגמרא אומרת שדוקא עבד שחלה שלש ועבד שלש שנים אינו חייב להשלים. אבל אם חלה יותר משלש שנים חייב להשלים.

ובפשטות יותר משלש שנים, היינו רוב שש שנים. והרי זה כאילו לא עבד כלל.

אולם התוספות כותבים שיש חילוק אחר בין חלה שלש, ליותר משלש:

דעבד עברי, היכא [באופן] דחלה שלש ועבד שלש, היינו טעמא, זהו הטעם לכך דאינו חייב להשלים:

משום דכתיב בספר ישעיה [פרק טז] "מקצה שלש שנים כשני שכיר".^(590.8)

ויש לומר: אם העבד חלה יותר משלש, יש אומדן דעת שהאדון לא קנהו על דעת שיתבטל כל כך הרבה ממלאכה, וכדי שלא יפסיד את מומו לגמרי חייב הפועל להשלים. [ריטב"א].

590.7. [הריטב"א כתב כעין דברי תוספות בסגנון אחר, ועיין שי"ך חשן משפט שלג ס"ק כה, וקצות החשן שם ס"ק ו].

590.8. במקרא נאמר "בשלש שנים כשני שכיר", וכן הגיהו חשק שלמה ויעב"ץ בדברי תוס'. [ולפי פירוש רש"י ורוב המפרשים על הנ"ך שם, אין הבנה לדברי התוספות, ורק לפי פירוש המלבי"ם שם יש ליישב את דבריהם. ע"ש].

590.9. תוספות לא ביארו מה הם שלשת השנים הללו. הלא שכיר עובד כפי שקצב עם בעל הבית בין רב ובין מעט! ויש לפרש את דבריהם על פי דברי אבן עזרא דברים טו יח, שכתב שאסור לאדם להשכיר את עצמו יותר משלש שנים. שנאמר [ישעיה טז יד]: "בשלש שנים כשני שכיר".

590.10. ונחלקו הראשונים אם חייב להשלים את כל זמן מחלתו, או שאינו חייב להשלים אלא את הזמן שמעבר לשלש שנים. עיין ריטב"א ומאירי.

590.11. תוספות לא ביארו מה נפקא מינה אם העבד עבד כשכיר או לא עבד כשכיר? והלא נאמר "ובשביעית יצא" אפילו לא עבד! ויש לומר: עבד קרוי בתורה "שכיר". שנאמר "כשכיר כתושב יהיה עמך". ולכתחילה העבד צריך לעבוד כפליים משכיר שנאמר [דברים טו יח]: "כי משנה שכר שכיר עבדך", אבל בחלה די בכך שעבד שלש שנים והרי הוא קרוי "שכיר". [על פי מהרי"ט].

ועוד יש לומר: הכתוב "ובשביעית יצא" מגלה לנו שאין צורך

דהא למאן דאמר בפרק קמא דחגיגה [ז א] דמה שאמרו בית שמאי "עולת ראייה שתי כסף" הוא דבר תורה, הרי אמרו בירושלמי בפרק קמא דמסכת פאה דהוי הלכה למשה מסיני.

ואם כן, כיוצא בזה נאמר לדעת האומרים שעולת ראייה מדאורייתא בכל שהוא, שגם הם מודים שנאמרה הלכה למשה מסיני בענין עולת ראייה, אלא שהם חולקים מה נאמר בהלכה למשה מסיני, ולדבריהם נאמר שעולת ראייה בכל שהוא. (590.15)

חדא דתפשתה מרובה לא תפשתה

מסתבר יותר ללמוד את שיעור הענקה בגזרה שוה 'נתינה' 'נתינה' משלשים של עבד, מאשר מחמישים של ערכין. משני טעמים,

הטעם הראשון: תפסת מרובה לא תפסת.

ומקשים התוספות: **תימה**, כיון דכתיב בענין הענקה [דברים טו]: "אשר ברכך ה' אלהיך" אם כן הוה ליה למילף מן המרובה, היה ראוי לנו ללמוד מן המרובה ולא מן המועט, שהרי "אשר ברכך" בא ללמד שתדרוש את המקרא לרבות ולא למעט!

וראייה לדבר: **כדאמר לעיל**, שכך הגמרא אמרה לעיל ביחס לדברי רבי מאיר שלמד 'ריקם' 'ריקם' מפדיון הבן ששיעורו חמשה סלעים:

דפריך, שהגמרא מקשה: **ונילף** [נלמד] "ריקם ריקם" מעולת ראייה, ששיעורה פחות מחמש סלעים!

ומשני, והגמרא מתרצת: **אמר קרא "אשר ברכך"**, ללמד שתדרוש את המקרא לרבות ולא למעט.

ואם כן, גם לפי התנאים הסוברים שנאמרה גזרה שוה 'נתינה' 'נתינה' [רבי יהודה ורבי שמעון], ראוי ללמוד 'נתינה' 'נתינה' מחמישים של ערכין, ולא משלשים של עבד.

וקשה: מדוע הגמרא אומרת שראוי ללמוד משלשים של עבד שהוא המועט? הרי בענין הענקה התורה גילתה שנלמד מן המרובה!

ומתרצים התוספות:

ואפשר להביאה אפילו בכל שהוא. ומלשון תוספות כאן משמע שפירשו את קושית הגמרא כאן כמסקנת רבי יוחנן שעולת ראייה אין לה שיעור כלל. וכן דעת הריטב"א. וביארנו את דבריהם בהערה 702 על הגמרא. ועיין עצמות יוסף.

590.15. כלומר: נאמרה הלכה למשה מסיני שלא נלמד את שיעור

ונילף 'ריקם' 'ריקם' מעולת ראייה.

רבי מאיר אומר ששיעור הענקה נלמד בגזרה שוה 'ריקם' 'ריקם' מפדיון הבן, ששיעורו חמשה סלעים. והגמרא מקשה על דבריו: מדוע אין לומדים את שיעור הענקה מעולת ראייה שגם שם נאמר 'ריקם', ושיעורה פחות מחמשה סלעים? (590.14)

בתחילת מסכת חגיגה נחלקו בית שמאי ובית הלל מה הוא שיעור הסכום שבו צריך לקנות עולת ראייה:

בית שמאי אומרים: שתי מעות כסף. ובית הלל אומרים: מעה אחת.

ונחלקו אמוראים בגמרא שם, האם השיעורים שהזכירו בית שמאי ובית הלל הם מדאורייתא:

יש אומרים שהם מדאורייתא, ויש אומרים שהם מדרבנן בלבד, אבל מדאורייתא אין לעולת ראייה שיעור, ואפשר להביא עולת ראייה השוה כל שהוא.

והתוספות הבינו שהטעם לדברי האומרים שמדאורייתא אפשר להקריב עולת ראייה השוה כל שהוא, היינו משום שלא מצאנו שום שיעור מפורש בתורה בענין עולת ראייה.

לפיכך מקשים התוספות:

ואם תאמר, הגמרא כאן מקשה על רבי מאיר מדוע לא נלמד את הענקה מעולת ראייה ששיעורה פחות מחמש סלעים? ודברי הגמרא קשים, שהרי בעולת ראייה עצמה לא נאמר שיעור כלל לדעת מקצת מהאמוראים, ואם כן, **בעולת ראייה גופה, מנא לן דשיעורה בכל שהוא?** אדרבה, מאחר שנאמרה גזרה שוה 'ריקם' 'ריקם', אם כן, **נילף** [נלמד] את עולת ראייה עצמה מפדיון הבכור [שבשניהם נאמר 'ריקם'], **ותהא הראייה חמש סלעים!**

ומתרצים התוספות: **ויש לומר**, דשמא המקור לכך שעולת ראייה בכל שהוא, אינו משום שלא מצאנו שום שיעור מפורש בתורה בענין עולת ראייה, אלא דין זה הלכה למשה מסיני הוא, **דבכל שהוא**, ולפיכך אי אפשר ללמוד בגזרה שוה 'ריקם' 'ריקם' ששיעורה חמשה סלעים.

והתוספות מביאים סיוע לסברתם:

מציעא פרק האומנין סימן ו, ובטוש"ע חשן משפט שלג ה. ובש"ך וקצות החשן שם.

590.14. רש"י פירש ששיעורה שתי כסף. וזהו כדעת בית שמאי בתחילת מסכת חגיגה, לפי איך שהבינם רבי יוחנן בתחילה. אבל מסקנת רבי יוחנן שם שמדאורייתא עולת ראייה אין לה שיעור,